

ی : (ولایت مورہ تری
ماہیتی حائر اولاجقدر .
کتبخانہ لر : علمی کتبخانہ
ہ بولونان و موزہ لك قیمتی
ویا قسماً آنقرہ بہ دولت

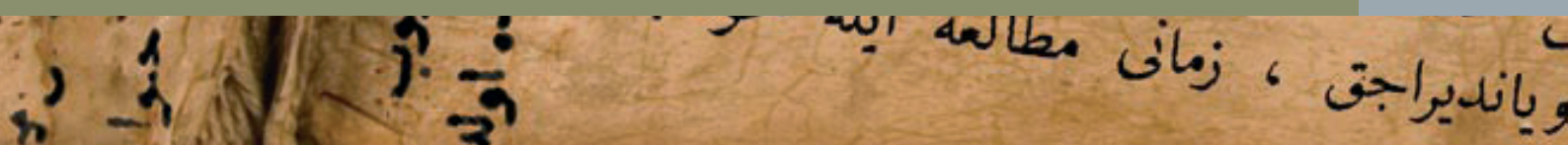
کتبخانہ لر انجمنی هر هانکی
بو کبی کتبخانہ لر آنقرہ ده کی
کتبخانہ بہ نقل اولوناجقدر . آنا
عنوانی محافظہ ایدر لر . قونیہ ،
کتبخانہ بنالری وجودہ کتیرلدکده
اوقاف کتبخانہ لری علمی ہیئتک

یازمه اثرلرک خارجه اخراجی ممنوعدر .
الذہ بولونان قیمتدار
کتبخانہ لر و مورہ لر طرفدن جم

ARXİA

ΠΗΓΕΣ ΓΝΩΣΗΣ,
ΠΗΓΕΣ ΜΝΗΜΗΣ

Τα αρχεία της
Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν μια ισλαμική αυτοκρατορία των πρώιμων νεότερων και των νεότερων χρόνων (14ος-αρχές 20ού αιώνα), η οποία εκτεινόταν σε αχανείς εκτάσεις στα Βαλκάνια, στην Ανατολία και στον αραβικό κόσμο. Εκατομμύρια άνθρωποι, μουσουλμάνοι, χριστιανοί (ορθόδοξοι, αρμένιοι, καθολικοί) και εβραίοι ζούσαν στην αυτοκρατορία.

Η οθωμανική διακυβέρνηση, που αναπτύχθηκε με τους αιώνες με έδρα την Κωνσταντινούπολη, τηρούσε πολλών ειδών αρχεία για τις ανάγκες της, στη γλώσσα που μιλούσε η ελίτ της αυτοκρατορίας, τα οθωμανικά τουρκικά:

στην τουρκική δηλαδή γλώσσα, γραμμένη με τους ιερούς για το ισλάμ χαρακτήρες του αραβικού αλφαβήτου, και με άπειρα δάνεια από τα αραβικά, τη γλώσσα της μουσουλμανικής θρησκείας, αλλά και τα περσικά, τη γλώσσα της διακυβέρνησης και της λογοτεχνίας, ιδιαίτερα της ποίησης. Ο κύριος όγκος των αρχείων που τηρούσαν οι γραφειοκράτες στην υπηρεσία των σουλτάνων της οθωμανικής δυναστείας, που αποτελούσε την κεφαλή της αυτοκρατορίας, βρισκόταν και βρίσκεται μέχρι σήμερα στην Κωνσταντινούπολη, όπου είχε κτιστεί το μεγάλο παλάτι των σουλτάνων.

Κωνσταντινούπολη. Το Σεράι όπως φαίνεται από τον Γαλατά. Χαλκογραφία, από το έργο του Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque de la Grèce, tome second-Ile partie*, 1822.

Αρχείο ήταν...

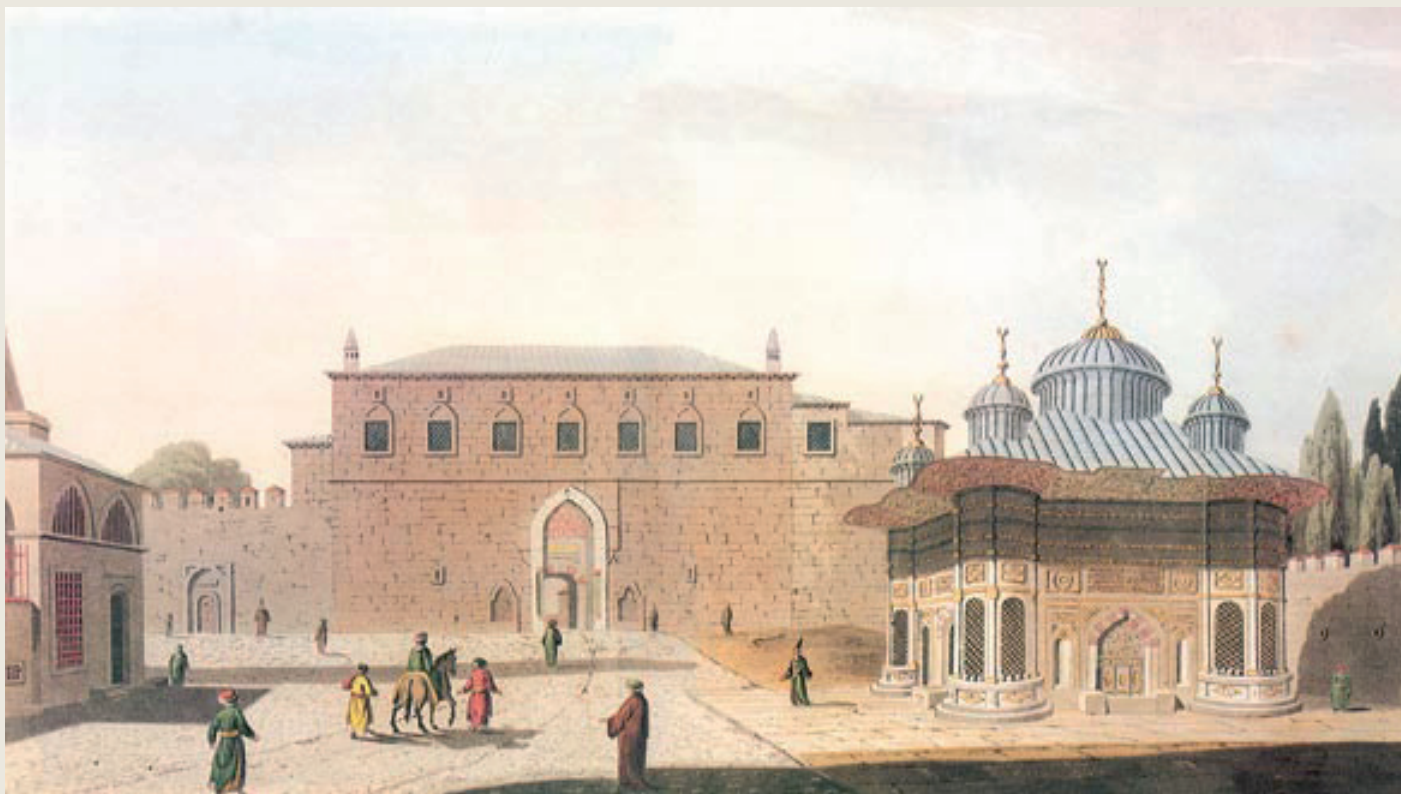
Στο οθωμανικό κράτος υπήρχε ενός είδους αρχειακή μέριμνα από τη γραφειοκρατία των σουλτάνων. Γινόταν μια διάκριση μεταξύ των εγγράφων και καταστίχων τρέχουσας χρήσης και εκείνων που τακτοποιούνταν και φυλάσσονταν σε έναν συγκεκριμένο χώρο, για να μπορούν να τα συμβουλευόμαστε οι γραφειοκράτες όταν υπήρχε ανάγκη. Τα έγγραφα τακτοποιούνταν, αφού τυλίγονταν

σε καθημερινή βάση, τοποθετούνταν σε σάκους σε μηνιαία βάση και φυλάσσονταν σε κιβώτια με ετικέτες σε ετήσια βάση. Αρχεία, ωστόσο, που πλησιάζουν τη σύγχρονη σημασία της λέξης, με ταξινόμηση και συνείδηση της διαχρονικής αξίας τους για την ιστορία, ξεκίνησαν να δημιουργούνται κατά την περίοδο των εκσυγχρονιστικών μεταρρυθμίσεων του 19ου αιώνα.

Στο σαράι του σουλτάνου

Οι σουλτάνοι της οθωμανικής δυναστείας, ως απολυταρχικοί ηγεμόνες, κυβερνούσαν την αυτοκρατορία με έδρα το σαράι τους στην Κωνσταντινούπολη. Στη μεσαία αυλή του σαραγιού, έξω από τα ιδιαίτερα διαμερίσματα των σουλτάνων και του χαρεμιού, σε μια αίθουσα με χαρακτηριστικό έναν μεγάλο θόλο, συνεδρίαζε το σουλτανικό συμβούλιο για να λάβει τις αποφάσεις που είχαν να κάνουν με τη διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας. Οι αποφάσεις, που εκδίδονταν στο όνομα των σουλτάνων, καταγράφονταν από γραφείς στα οθωμανικά τουρκικά και φυλάσσονταν στο γειτονικό κτήριο του Θησαυροφυλακίου, μαζί με τα χρυσά και ασημένια νομίσματα και τα πολύτιμα αντικείμενα που συγκεντρώνονταν από όλα τα μήκη και τα πλάτη της αυτοκρατορίας. Εδώ φυλάσσονταν μεταξύ άλλων τα *φιρμάνια* (διατάγματα) των σουλτάνων, η αλληλογραφία τους με τους ηγεμόνες των άλλων κρατών, τα νομοθετικά τους διατάγματα, τα έγγραφα διορισμού των κρατικών υπαλλήλων και τα έγγραφα παραχωρήσεων

τιμαρίων στους αξιωματικούς του στρατού. Σε ιδιαίτερο κτήριο στην ίδια αυλή, στον *ντεφτερχανέ*, φυλάσσονταν τα χιλιάδες *τεφτέρια*, τα κατάστιχα των απογραφών των προσόδων των επαρχιών της αυτοκρατορίας, με βάση τα οποία γινόταν η είσπραξη των φόρων των υπηκόων των σουλτάνων, κατά κύριο λόγο αγροτών στις μακρινές επαρχίες της αυτοκρατορίας. Στο σαράι του σουλτάνου συγκεντρωνόταν λοιπόν ο κύριος όγκος των αρχείων της κεντρικής διακυβέρνησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ας σημειωθεί, ωστόσο, ότι, όταν οι οθωμανοί σουλτάνοι και οι στρατηγοί τους ξεκινούσαν για τις εκστρατείες τους, που έφταναν μέχρι την Κεντρική Ευρώπη στη Δύση και μέχρι την Περσία στην Ανατολή, μετέφεραν μαζί τους σειρές εγγράφων και καταστίχων που ήταν απαραίτητα για τη διακυβέρνηση στη διάρκεια του πολέμου. Τον 18ο αιώνα, λαμβανόταν ιδιαίτερη μέριμνα για τη φύλαξη των μεταφερόμενων οθωμανικών αρχείων στις πόλεις όπου στρατοπέδευε ο στρατός στο δρόμο για τα πεδία των μαχών.

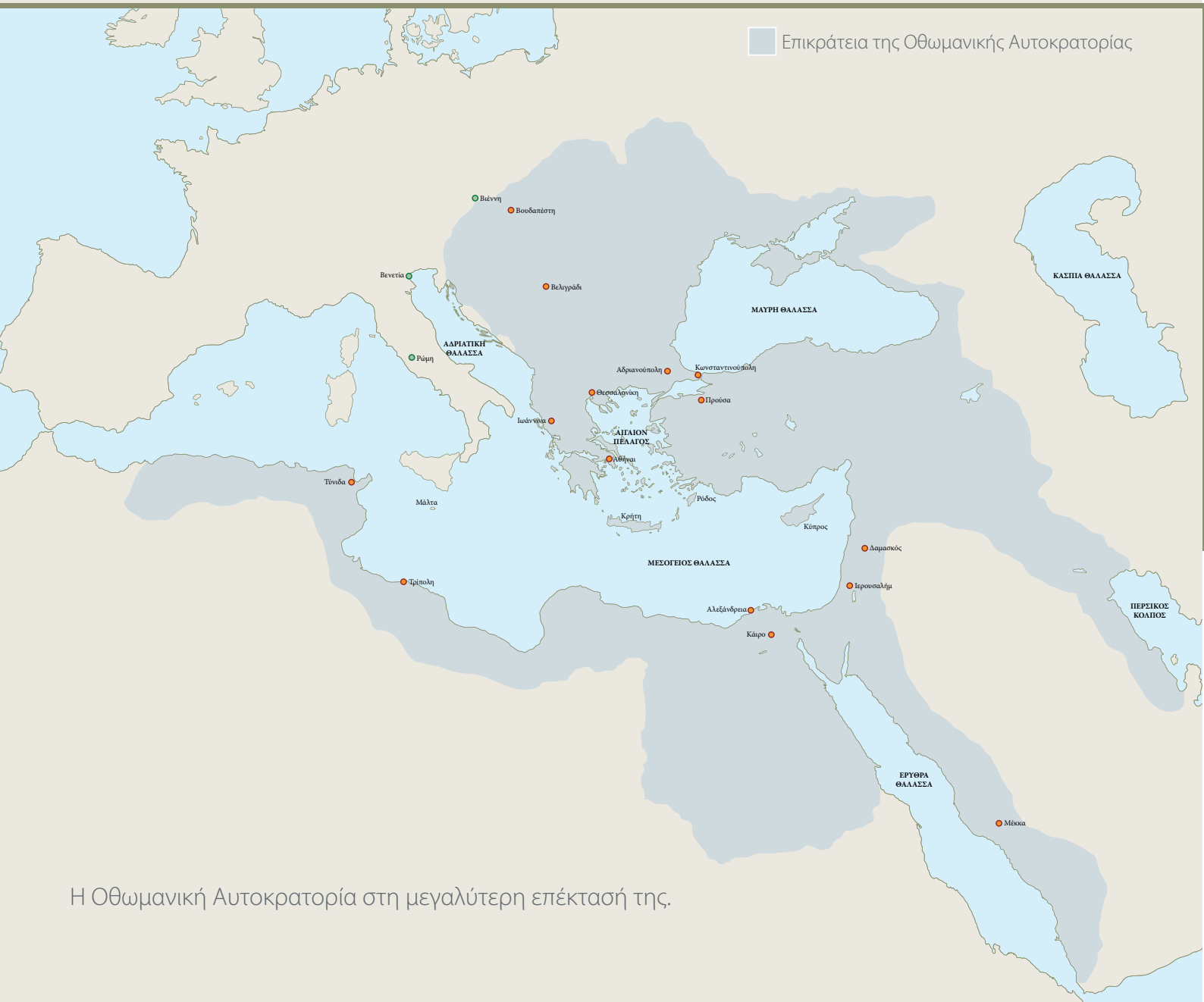

Κωνσταντινούπολη. Η είσοδος στο Σεράι. Έγχρωμη χαλκογραφία. Εθνική Βιβλιοθήκη.

Στην πύλη του μεγάλου βεζίρη

Από τα τέλη του 16ου αιώνα, το οθωμανικό κράτος έζησε έναν μακροχρόνιο μετασχηματισμό από τη «σουλτανοκεντρική» δομή στη διακυβέρνηση από συνασπισμούς παραγόντων του παλατιού και της κεντρικής διοίκησης, με τον μονάρχη να περιορίζεται σε έναν πιο συμβολικό ρόλο. Σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο, οι αποφάσεις για τη διακυβέρνηση συζητούνταν και λαμβάνονταν όχι πλέον στο σουλτανικό συμβούλιο, αλλά στο συμβούλιο του μεγάλου βεζίρη, του απόλυτου πληρεξούσιου του σουλτάνου στις κρατικές υποθέσεις. Το συμβούλιο συνεδρίαζε από τα μέσα του 17ου αιώνα στην κατοικία του μεγάλου βεζίρη,

την Υψηλή Πύλη όπως ονομαζόταν από τον 18ο αιώνα, απέναντι από το σαράι στην Κωνσταντινούπολη. Στον κήπο του παλατιού χτίστηκε το 1785 ένα ειδικό πέτρινο κτήριο για τη φύλαξη εγγράφων και καταστίχων της διακυβέρνησης, όπου συγκεντρώνονταν από τις γραμματείες κάθε βράδυ, ώστε να προφυλάσσονται από τον κίνδυνο να χαθούν σε κάποια από τις συχνές πυρκαγιές που ξεσπούσαν στην Κωνσταντινούπολη. Όσα έγγραφα και κατάστιχα έχαναν την τρέχουσα σημασία τους στέλνονταν από την Υψηλή Πύλη στο σαράι, από όπου έβγαιναν μόνο με ειδική άδεια, εφόσον υπήρχε ανάγκη να τα συμβουλευτούν.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία στη μεγαλύτερη επέκτασή της.

Η δημιουργία ενός σύγχρονου αρχείου

Τον 19ο αιώνα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία επιχείρησε, με ένα μεγάλο πρόγραμμα διοικητικών μεταρρυθμίσεων, να εκσυγχρονιστεί με πρότυπο τα κράτη της δυτικής Ευρώπης. Σε αυτό το νέο ιστορικό πλαίσιο, ιδρύθηκε το 1846 ένα αρχείο με τη σύγχρονη έννοια για την ταξινομημένη φύλαξη των εγγράφων της κεντρικής διακυβέρνησης, με πρότυπο το κρατικό αρχείο της Μεγάλης Βρετανίας (*Public Record Office*), που είχε ιδρυθεί το 1838. Το νέο αρχείο, που ονομάστηκε «Θησαυροφυλάκιο Εγγράφων» (*Χαζινέ-ι Εβράκ*), στεγάστηκε από το 1850 σε ένα κτήριο που χτίστηκε πάλι στον κήπο της Υψηλής Πύλης από τον ελβετό αρχιτέκτονα Φοσσάτι και έχει μέχρι σήμερα την ίδια χρήση, ως το κτήριο του Οθωμανικού Αρχείου της Πρωθυπουργίας, που αποτελεί τώρα τη συνέχεια του οθωμανικού αρχείου. Στα χρόνια που ακολούθησαν, στη δύση πλέον της Αυτοκρατορίας, έγιναν και οι πρώτες προσπάθειες για την ταξινόμηση των αρχείων, πρώτα εκείνων που βρίσκονταν παραμελημένα στο σαράι, από την Επιτροπή Οθωμανικής Ιστορίας. Η προσπάθεια αυτή, που απαιτεί τεράστιο σε όγκο έργο, συνεχίζεται μέχρι σήμερα, καθώς η Γενική Διεύθυνση Κρατικών Αρχείων της Πρωθυπουργίας της Τουρκίας έχει κληρονομήσει από τα χρόνια των Οθωμανών περίπου 150 εκατομμύρια οθωμανικών εγγράφων και καταστίχων, στα οποία καταφεύγουν μελετητές από όλο τον κόσμο για να διεξαγάγουν έρευνες για την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Στις «καλώς προστατευόμενες επαρχίες»

Οι αχανείς χώρες που κυβερνούσαν οι οθωμανοί σουλτάνοι είχαν οργανωθεί διοικητικά σε επαρχίες, στις πρωτεύουσες των οποίων διορίζονταν κυβερνήτες που συγκέντρωναν τόσο τη στρατιωτική όσο και την πολιτική εξουσία στο όνομα του σουλτάνου. Σε λίγες περιπτώσεις έχουν σωθεί σήμερα τα αρχεία των κυβερνητών επαρχιών. Παράλληλα, ωστόσο, σε κάθε πόλη και κωμόπολη της αυτοκρατορίας είχαν τις έδρες τους δικαστές (καδήδες) που απένεμαν δικαιοσύνη σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο και διαχειρίζονταν τα τοπικά ζητήματα. Οι δικαστές τηρούσαν κατάστιχα των υποθέσεων που συζητούνταν στις επαρχίες, καθώς και των δικαιοπραξιών που οι υπήκοοι ζητούσαν να πρωτοκολληθούν. Τα

κατάστιχα των καδήδων έχουν σωθεί σήμερα σε πολλές από τις πρώην οθωμανικές επαρχίες και αποτελούν σημαντικό αρχαικό υλικό για να μελετήσουμε την οικονομική, κοινωνική και πνευματική ζωή στις «καλώς προστατευόμενες επαρχίες» των οθωμανών σουλτάνων. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, διαθέτουμε οθωμανικά κατάστιχα των καδήδων σε μεγάλες συλλογές στη Θεσσαλονίκη και στην Κρήτη.

Στην οθωμανική κοινωνία συνυπήρχαν μουσουλμάνοι, χριστιανοί και εβραίοι. Το ισλάμ ήταν η κυρίαρχη θρησκεία του κράτους, αλλά οι σουλτάνοι προστάτευαν τους μη μουσουλμάνους υπηκόους τους, χριστιανούς και εβραίους, εισπράττοντας ως αντάλλαγμα ειδικούς φόρους. Σε αυτό το πλαίσιο, χριστιανοί και εβραίοι είχαν τη δυνατότητα να οργανωθούν σύμφωνα με τη θρησκεία τους. Η εκκλησιαστική οργάνωση των ορθόδοξων χριστιανών αναπτύχθηκε ιδιαίτερα υπό την προστασία των οθωμανών σουλτάνων, καθώς οι υπήκοοι είχαν τη δυνατότητα να καταφεύγουν στην εκκλησία για να επιλύουν ζητήματα για την κοινωνική τους ζωή, με βάση το θρησκευτικό δίκαιο. Ενίοτε μάλιστα οι υπήκοοι οργανώνονταν σε κοινότητες, που διαχειρίζονταν την κατανομή των φόρων που όφειλαν στο οθωμανικό κράτος. Εκκλησία και κοινότητες τηρούσαν σε πολλές περιπτώσεις τοπικά αρχεία στην ελληνική γλώσσα, που έχουν σωθεί μέχρι τις μέρες μας και αποτελούν, μαζί με τα κατάστιχα των καδήδων, τις σημαντικότερες ιστορικές πηγές για τη ζωή των υπηκόων στις οθωμανικές επαρχίες.

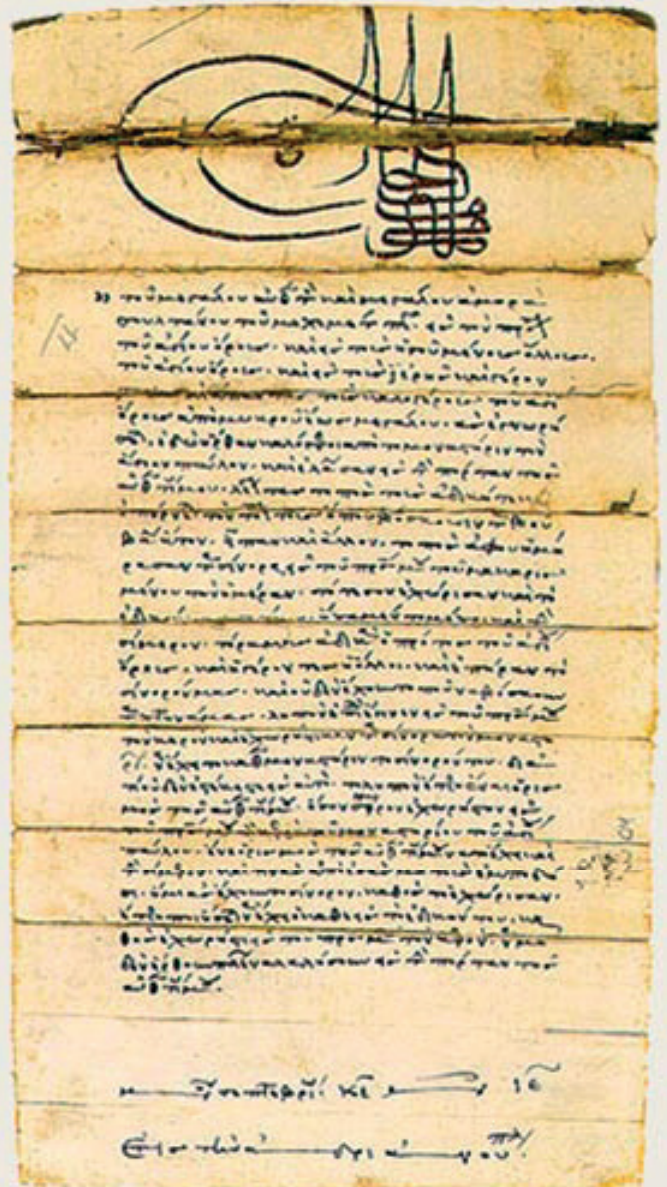
Σελίδες από τον ιεροδικαστικό κώδικα αρ. 2 του Τουρκικού Αρχείου Ηρακλείου. Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου.

Μοναχοί και σουλτάνοι...

Στην Ελλάδα, πολλά ορθόδοξα μοναστήρια φυλάσσουν σήμερα πλούσια αρχεία από τα χρόνια των οθωμανών σουλτάνων, όπως άλλωστε και από τα χρόνια των βυζαντινών αυτοκρατόρων, καθώς οι εγγράμματοι μοναχοί φρόντιζαν πάντοτε να τηρούν αρχεία, ώστε να μπορούν αποτελεσματικότερα να υπερασπίζονται σε βάθος χρόνου τα οικονομικά συμφέροντα και το καθεστώς των ιδρυμάτων τους, που ασκούσαν σημαντική επιρροή στην ύπαιθρο των

αυτοκρατοριών. Τα μοναστήρια του Αγίου Όρους, για παράδειγμα, αλλά και η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στην Πάτμο διαθέτουν σημαντικούς αριθμούς οθωμανικών εγγράφων και καταστάχων, που έχουν εκδοθεί από τους σουλτάνους, τους κυβερνήτες των οθωμανικών επαρχιών, αλλά και τους καδήδες των πόλεων της αυτοκρατορίας. Από τη μελέτη τους προκύπτει ιδιαίτερα ότι οι μοναχοί αναζητούσαν διαρκώς την προστασία των οθωμανών σουλτάνων.

Φιρμάνι του σουλτάνου Μεχμέτ Β΄ του Πορθητή προς τον πρώτο του Αγίου Όρους, τους ηγουμένους και τους καλογέρους των μοναστηριών (1451) στην ελληνική γλώσσα. Αρχείο Μονής Αγίου Παύλου του Αγίου Όρους.

Βιβλιογραφία

Balta, Evangelia, "Ottoman Archives in Greece", στις ίδιες, *Ottoman Studies and Archives in Greece*, Κωνσταντινούπολη 2003, 85-103.

Kütükoğlu, Mübahat, "Osmanlı Arşivi" (Το οθωμανικό αρχείο), στο *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)* (Η γλώσσα των οθωμανικών εγγράφων - διπλωματική), Κωνσταντινούπολη 1998, 1-3.

"Osmanlı Devlet Teşkilâtı, Arşivcilik, Osmanlı Arşivleri ve Tasnifler" (Οθωμανική κρατική οργάνωση, αρχειονομία, οθωμανικά αρχεία και ταξινομήσεις), στο *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (Οδηγός του Οθωμανικού Αρχείου της Πρωθυπουργίας), Άγκυρα 1992, 3-34.

Γενική επιμέλεια:

Γεράσιμος Νοταράς, Επικεφαλής Ιστορικού Αρχείου Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος
Στέλλα Χρυσουλάκη, Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας ΥΠ.ΠΟ.Τ.

Επιμέλεια έκδοσης:

Εύη Πίνη, Αρχαιολόγος, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας ΥΠ.ΠΟ.Τ.

Κείμενα:

Ηλίας Κολοβός, Λέκτορας Οθωμανικής Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης -
Συνεργάτης Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών Ι.Τ.Ε.

Διορθώσεις κειμένων:

Φωτεινή Κορδού, Στέφανος Στεφάνου, Επιμελητές εκδόσεων, Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ

Ηλεκτρονική – καλλιτεχνική επιμέλεια:

Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας ΥΠ.ΠΟ.Τ.

Εκτύπωση: ΚΕΘΕΑ Σχήμα και Χρώμα, παραγωγική μονάδα γραφικών τεχνών

Copyright © Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 2009

ISBN: 978-960-214-864-8, 978-960-88264-8-9

